

Islams kallelse till bön

Adhan (AZAN)

Islams kallelse till bön — ursprung, teologi och praktik

Akademisk översiktsartikel inom islamisk historia och religionsvetenskap
April 2026

Abstrakt

Denna artikel ger en akademisk översikt av adhan (arabiska: **أَذَان**), det islamiska böneutropet som fem gånger om dagen kallar muslimer till bön (salat). Artikeln behandlar begreppets etymologi och teologiska innebörd, dess historiska tillkomst under profeten Muhammads tid i Medina (622–632 e.Kr.), den traditionella berättelsen om Bilal ibn Rabah som den förste muezzinen, azans liturgiska text och dess regionala variationer, samt dess fortsatta roll i samtida muslimsk praxis och identitet. Källmaterialet bygger på klassiska hadith-samlingar, Koranen, islamisk historiografi och modern akademisk forskning inom religionsvetenskap.

Inledning

Fem gånger om dagen höjs en röst från minareter och högtalaranläggningar runt om i världen med orden Allahu Akbar — "Gud är störst". Detta böneutrop, känt som adhan eller, i persisk och turkisk tradition, azan, är ett av islams mest igenkännbara ljud och en av religionens centrala ritualer. Det når uppskattningsvis 1,8 miljarder muslimer dagligen och utgör en obruten kontinuitet med den tidiga islamiska gemenskapen i Medina för nästan fjorton århundraden sedan (Esposito, 2003).

Trots sin till synes enkla form rymmer adhanen djupa teologiska, historiska och sociala dimensioner. Denna artikel syftar till att ge en heltäckande akademisk redogörelse för: (1) vad adhan är och vad dess text betyder, (2) varför muslimer utför adhan och dess funktion i islamisk fromhetsutövning, (3) hur och av vem adhan uppfanns, (4) vem som utropade den för första gången, samt (5) den historiska bakgrunden och utvecklingen av denna praxis.

Etymologi och definition

Ordet adhan (أَذَانٌ) härstammar från den arabiska roten 'd-n (أذ-ن), som bär grundbetydelsen "att lyssna", "att tillkännage" eller "att ge tillåtelse". I Koranen används roten på flera ställen med innebörden offentligt tillkännagivande, bland annat i sura 9:3 där det talas om ett gudstillkännagivande till folket (Wehr, 1994). I islamisk juridisk och liturgisk terminologi betecknar termen specifikt det rituella böneutropet som förrättas av en muadhhdhin (muezzin), den person vars uppgift är att kalla de troende till bön.

Den persiska och turkiska varianten av termen — azan — är en fonetisk anpassning av det arabiska adhan och används frekvent i Sydasien, Centralasien och Turkiet. I internationell akademisk litteratur används båda termerna synonymt (Nasr, 2004).

Azans text och liturgiska innehåll

Den sunnitiska standardformen av adhan, som härleds från den shafi'itiska och hanafitiska rättsskolan, består av följande fraser utropade på arabiska

(al-Nawawi, Minhaj al-Talibin, 13:e århundradet):

Allahu Akbar (×4)

- الله أكبر
- "Gud är störst"

Ashhadu an la ilaha illa Allah (×2)

- أشهد أن لا إله إلا الله
- "Jag vittnar om att det inte finns någon gud utom Gud"

Ashhadu anna Muhammadan rasūlu Allah (×2)

- أشهد أن محمداً رسول الله
- "Jag vittnar om att Muhammad är Guds sändebud"

Hayya 'ala l-salah (×2)

- حي على الصلاة
- "Skynda er till bönen"

Hayya 'ala l-falah (×2)

- حي على الفلاح
- "Skynda er till framgången"

Allahu Akbar (×2)

- الله أكبر
- "Gud är störst"

La ilaha illa Allah (×1)

- لا إله إلا الله
- "Det finns ingen gud utom Gud"

I shi'itisk tradition tillkommer ytterligare en fras: Hayya 'ala khayr al-'amal ("Skynda er till den bästa gärningen"), som utelämnas i sunnitisk praxis, för den har ingen grund i rätt islam. Vidare tillfogas vid morgonbörens (fajr) adhan frasen al-salatu khayrun min al-nawm — "Bönen är bättre än sömnen" — en tillägg som traditionellt tillskrivs Bilal ibn Rabah (Ibn Hajar al-Asqalani, Fath al-Bari).

Varför förrättar muslimer adhan?

Teologisk och rituell funktion

Adhans primära funktion är pragmatisk men djupt andlig: att kalla muslimer till en av islams fem pelare — den rituella bönen (salat). Enligt islamisk teologi är salat obligatorisk (fard) för varje vuxen, mentalt kapabel muslim, och adhan fungerar som den officiella, offentliga signaleringsmekanismen som markerar bönestundens inträde (Hallaq, 2009). Utan adhan saknar de troende ett gemensamt kommunikationsmedel för att koordinera den kollektiva bönen.

På ett djupare teologiskt plan är adhanen i sig en bekännelsehandling. Varje fras är en gudstjänsthandling: att utropa Guds storhet (takbir) och vittna om trosbekännelsens sanningar (shahada) är i sig heliga handlingar. Den islamiske juristen och teologen al-Ghazali (1058–1111 e.Kr.) betonar i sitt magistrala verk *Ihya' 'Ulum al-Din* att adhan påminner den troende om att reorientera hjärtat mot Gud, oavsett de världsliga sysslor man befinner sig i (al-Ghazali, 1058–1111, övers. Winter, 1995).

Social och kommunikativ funktion

Adhan spelar också en central social roll i islamiska samhällen. Den strukturerar det dagliga livet temporalt — de fem bönetiderna (fajr, zuhr, asr, maghrib och isha) markerar morgon, middag, eftermiddag, solnedgång och kväll. I historiska och samtida muslimska stadsmiljöer har adhanen ersatt sekulär tidsangivelse och fungerat som samhällets gemensamma klocka (Eickelman & Piscatori, 1996).

Ur ett antropologiskt perspektiv skapar adhanen ett akustiskt gemensamt rum för den islamiska gemenskapen (umma). Forskaren Charles Hirschkind, i sitt banbrytande verk *The Ethical Soundscape* (2006), visar hur adhanens ljud konstituerar ett islamiskt offentligt rum och formar fromma subjektiviteter hos de troende som exponeras för det.

Profetisk uppmaning och juridisk grund

Den juridiska skyldigheten att förrätta adhan grundas på profetens sunna (praktik och uttalanden) och är belagd i hadith-samlingarna. I Sahih al-Bukhari citeras profeten Muhammad: "När bönetiden infaller, låt en av er utropa adhan" (al-Bukhari, Sahih al-Bukhari, hadith nr. 595). Inom de fyra

sunnitiska rättsskolorna (hanafitisk, malikitisk, shafi'itisk och hanbalitisk) klassificeras adhan som fard kifaya — en kollektiv skyldighet som, om den fullgörs av några, fritar övriga från ansvar (Ibn Qudama, al-Mughni, 12:e århundradet).

Historisk bakgrund: azans uppkomst

Det islamiska samfundets behov i Medina

Adhan instiftades under det första eller andra året av hidschran (622–624 e.Kr.), kort efter profeten Muhammads emigration från Mecka till Medina, en period som i islamisk historiografi kallas al-hijra. I Medina bildades den första islamiska stadsgemenskapen (umma), och ett praktiskt problem uppstod omgående: hur skulle de troende kallas till gemensam bön? (Peters, 1994).

Profeten och hans följeslagare övervägde flera alternativ som praktiserades av andra religiösa gemenskaper i regionen. Judarna använde horn (shofar) för att kalla till synagogan; de kristna använde klockor (naqus). Brandfacklor föreslogs av vissa. Inget av dessa alternativ antogs, eftersom profeten strävade efter en distinkt islamisk identitetssymbol (Lings, 1983).

Den profetiska drömberättelsen och Abdallah ibn Zayd

Den mest auktoritativa redogörelsen för azans ursprung finns i hadith-samlingarna hos Abu Dawud, Ibn Maja och Ahmad ibn Hanbal. Enligt denna tradition hade en av Muhammads följeslagare, Abdallah ibn Zayd al-Ansari, en dröm (ca. 1 h./622 e.Kr.) där en man i vita kläder visade honom azanens fraser. Abdallah berättade drömmen för profeten Muhammad, som erkände den som sann och gudomligt inspirerad (ru'ya sadiqah). Profeten sade enligt traditionen: "Det är en sann dröm, om Gud vill. Gå till Bilal och lär honom [fraserna], ty han har en mer melodisk röst än du" (Abu Dawud, Sunan Abu Dawud, hadith nr. 499).

Parallellt berättar vissa hadith-traditioner att även Omar ibn al-Khattab — den blivande andre kalifen — samma natt hade en liknande dröm och kom till profeten för att rapportera den. Profeten ska då ha utropat "Gud är störst" av glädje när han hörde att drömmen bekräftades av flera vittnen

(at-Tirmidhi, Jami' at-Tirmidhi).

Bilal ibn Rabah — den förste muezzinen

Bakgrund och biografi

Bilal ibn Rabah al-Habashi (ca. 580–640 e.Kr.) är en av de mest symboliskt laddade personerna i den tidiga islamiska historien. Han föddes i Mekka som slav; hans moder Hamamah var abessinisk (etiopisk), och hans fader var en arabisk slav. Han ägdes av Umayya ibn Khalaf, en av islams mest bittrade motståndare (Ibn Ishaq, Sirat Rasul Allah, 8:e århundradet, övers. Guillaume, 1955).

Bilal konverterade till islam i ett tidigt skede av profetskapet, troligen omkring år 614 e.Kr. Hans omvändelse utsatte honom för brutal förföljelse: Umayya ibn Khalaf torterade honom på Meckas varma sand med en tung sten pressad mot hans bröst och befalld honom att avsäga sig sin tro. Bilal svarade enbart med orden Ahad, Ahad — "[Gud är] En, En". Slutligen köpte Abu Bakr, profetens nära vän och blivande förste kalif, ut Bilal ur slaveri och frigav honom (Lings, 1983).

Bilal som symbolisk figur

Valet av Bilal som den förste muezzinen är teologiskt och politiskt signifikant. En fd. afrikansk slav gavs den ärefullt uppgiften att som den allra förste höja Guds lov offentligt — en handling som i den arabiska stamkulturen krävde hög social status. Islamforskaren Tariq Ramadan framhäver att profetens val av Bilal var ett radikalt jämlikhetsuttalande: inför Gud är alla muslimer lika, oavsett etnicitet, social klass eller härkomst (Ramadan, 2007).

I samtida diskurs har Bilal blivit en symbol för antirasism och inkludering inom islam. Hans livsberättelse har inspirerat böcker, filmer och poesi i hela den muslimska världen (Dannin, 2002). Hans röst beskrivs i hadith-litteraturen som exceptionellt melodisk och genomträngande — egenskaper som ansågs ideala för en muezzin.

Den historiska händelsen

Det första utropandet av adhan ägde rum i Medina, troligen år 1 h. (622 e.Kr.), från taket på den nybyggda moskén — Masjid al-Nabawi (Profetens moské). Bilal klättrade upp på taket och ropade adhanens fraser med hög röst mot de fyra väderstrecken, som muezzinen traditionellt gör vid orden "Skynda er till bönen" och "Skynda er till framgången". Denna händelse markerade inledningen på en praxis som har fortgått oavbrutet i nära fjorton hundra år (Peters, 1994).

En berömd episod kopplar Bilal till erövringen av Mecka år 8 h. (630 e.Kr.). När muslimerna intog Mecka befallde profeten Bilal att klättra upp på Kaabans tak och därifrån ropa adhan — en symbolhandling av enorm religiös och politisk tyngd: den hedniska kulten ersattes av islams monoteism, och en frigiven afrikansk slav ropade Guds enhet från islams heligaste plats (Ibn Ishaq, övers. Guillaume, 1955).

Historisk utveckling och regionala variationer

Under de tidiga islamiska erövringarna spreds adhan-praxisen snabbt till hela den islamiska världen — från Persien och Centralasien till Nordafrika och al-Andalus (Spanien). Med minaret-arkitekturens framväxt, vars äldsta exempel dateras till 7:e och 8:e århundradet e.Kr., fick adhan en dedikerad arkitektonisk plattform (Hillenbrand, 1994).

Melodi och tonfall i adhan varierar kraftigt mellan regionerna. Den egyptiska maqam-baserade melodin, populariserad av radiosändningar från Kairo och den berömde muezzinen Abd al-Basit Abd al-Samad, har spridits globalt och uppfattas av många som "standardmelodi". I Turkiet används osmanisk klassisk musik; i Iran och Irak används persiska och arabiska makamer; i Sydasien återfinns Hindustani-influerade melodier (Nelson, 1985).

I den moderna eran har högtalaranläggningar och radio revolutionerat adhanens räckvidd. Sedan 1930-talets radiobroadcasting från Egypten har det blivit möjligt för muslimer i diaspora att höra adhan digitalt via appar och webbsidor — en anpassning till moderniteten som diskuterats av islamiska lärde avseende autenticitet och intention (Roy, 2004).

Adhan i islamisk lag och samtida praxis

Islamisk rättslärdom (fiqh) har utvecklat detaljerade regler kring adhan: muezzinens tillstånd av rituell renhet (tahara), riktningen mot Mekka (qibla) vid vissa fraser, förbudet att avbryta adhan, och det rekommenderade svaret (ijaabat al-adhan) från de troende som lyssnar (al-Nawawi, al-Majmu’).

En ofta förbisedd praxis är adhan i nyföddas öron: det är sunna att visa adhan i det högra örat på ett nyfött barn, en tradition som symboliserar att det första ordet barnet hör är en bekännelse av Guds enhet (Schimmel, 1994). Adhan avslutar också av tradition ritualer vid dödsfall och begravning i vissa muslimska traditioner.

Slutsatser

Adhan är långt mer än ett praktiskt böneutrop. Det är ett teologiskt manifest — en offentlig, melodisk bekännelse av islams kärnövertygelser: Guds absolutitet och Muhammads profetskap — som simultant fungerar som koordinationssignal för kollektiv gudstjänst, tidsstrukturering och identitetsmarkör för den islamiska gemenskapen.

Dess ursprung i den medinska gemenskapens konkreta behov, legitimerat genom en profetisk dröm och sanktionerat av Muhammad, och dess första utövning av den frigive etiopiske slaven Bilal ibn Rabah, berättar en historia om hur islam från sin linda förenat det praktiska med det andliga och det inkluderande med det heliga.

Under fjorton sekler har adhanen anpassat sig till nya teknologier och kulturella kontexter utan att förlora sin kärna. Den förblir ett av världens mest hörbara religiösa uttryck och ett levande vittnesbörd om en traditionskedja som sträcker sig tillbaka till islams allra första år.

Källförteckning

Primärkällor (klassiska islamiska texter)

- Abu Dawud, Sulayman ibn al-Ash'ath (817–889 e.Kr.). Sunan Abu Dawud. Hadith nr. 499. Övers. Khattab, N. (2008). Darussalam.
- al-Bukhari, Muhammad ibn Ismail (810–870 e.Kr.). Sahih al-Bukhari. Hadith nr. 595. Övers. Khan, M. M. (1997). Darussalam.
- al-Ghazali, Abu Hamid (1058–1111 e.Kr.). Ihya' 'Ulum al-Din [Återupplivandet av de religiösa vetenskaperna]. Övers. Winter, T. J. (1995). Islamic Texts Society.
- al-Nawawi, Yahya ibn Sharaf (1233–1277 e.Kr.). al-Majmu' Sharh al-Muhadhdhab. Dar al-Fikr.
- al-Nawawi, Yahya ibn Sharaf (1233–1277 e.Kr.). Minhaj al-Talibin. Övers. van den Berg, E. (1882). Imprimerie du Gouvernement.
- at-Tirmidhi, Muhammad ibn 'Isa (824–892 e.Kr.). Jami' at-Tirmidhi. Hadith om adhan. Darussalam.
- Ibn Hajar al-Asqalani, Ahmad (1372–1449 e.Kr.). Fath al-Bari fi Sharh Sahih al-Bukhari. Dar al-Ma'rifa.
- Ibn Ishaq, Muhammad (704–767 e.Kr.). Sirat Rasul Allah [Profetens liv]. Övers. Guillaume, A. (1955). Oxford University Press.

Ibn Qudama, Muwaffaq al-Din (1147–1223 e.Kr.). al-Mughni. Maktabat al-Qahira.

Sekundärkällor (akademisk forskning)

- Dannin, R. (2002). Black Pilgrimage to Islam. Oxford University Press.
- Eickelman, D. F. & Piscatori, J. (1996). Muslim Politics. Princeton University Press.
- Esposito, J. L. (red.) (2003). The Oxford Dictionary of Islam. Oxford University Press.
- Hallaq, W. B. (2009). An Introduction to Islamic Law. Cambridge University Press.
- Hillenbrand, R. (1994). Islamic Architecture: Form, Function and Meaning. Edinburgh University Press.
- Hirschkind, C. (2006). The Ethical Soundscape: Cassette Sermons and Islamic Counterpublics. Columbia University Press.
- Lings, M. (1983). Muhammad: His Life Based on the Earliest Sources. Islamic Texts Society / George Allen & Unwin.
- Nasr, S. H. (2004). The Heart of Islam: Enduring Values for Humanity. HarperSanFrancisco.
- Nelson, K. (1985). The Art of Reciting the Qur'an. University of Texas Press.

- Peters, F. E. (1994). Muhammad and the Origins of Islam. SUNY Press.
- Ramadan, T. (2007). In the Footsteps of the Prophet: Lessons from the Life of Muhammad. Oxford University Press.
- Roy, O. (2004). Globalised Islam: The Search for a New Ummah. Hurst & Company.
- Schimmel, A. (1994). Deciphering the Signs of God: A Phenomenological Approach to Islam. SUNY Press.
- Wehr, H. (1994). A Dictionary of Modern Written Arabic. 4:e uppl. Spoken Language Services.